

Generációs kihívás a poszt-Covid időszakban

Generation challenge in the post-Covid period

Déri András¹ – Szabó Andrea²

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2021.4.1>

Beérkezés: 2021. 06. 14.

Átdolgozott változat beérkezése: 2021. 10. 01.

Elfogadás: 2021. 11. 08.

Összefoglaló: Tanulmányunkban arra a társadalmi változásra reflektálunk, amely 2019 késő őszen kezdődött a világban. A koronavírus-járvány olyan exogén sokk (Illés et al. 2020), olyan aszteroidahatás, amely alapvetően változtatta meg a normalitást a nyugati világban. Elméleti írásunkban azt állítjuk, hogy Karl Mannheim, valamint a neo-mannheimiánus irodalom központi elméleti és analitikus kategóriája, a generáció jól alkalmazható a poszt-Covid időszak különösen fiatalok körében kimutatható kulturális változási tendenciáinak leírásához. Ezzel összefüggésben ugyanis úgy véljük, hogy a manheimi értelemben létrejövő új történelmi generáció (Szabó 2020a, Szabó 2020b) leginkább a kulturális értékváltás tendenciájában érhető tetten. Vizsgáljuk továbbá azt is, hogy a kultúraváltásnak milyen új „odafordulási” és „feldolgozási” formái lehetségesek életkori sajátosságok alapján.

Kulcsszavak: történelmi generáció, Mannheim Károly, aszteroidahatás

Abstract: Our study reflects on the social change that has begun in the world in late autumn 2019. The Covid-pandemic is an exogenous shock (Illés et al. 2020), an asteroid effect that fundamentally changed normality in the Western world. In our theoretical paper, we argue that generation as a central theoretical and analytical category of Karl Mannheim and the neo-Mannheimian literature, is well suited to describe young people's changing cultural trends of the post-Covid period. In this context, we believe that the new, historical generation in the Mannheimian sense (Szabó 2020a, Szabó 2020b) can be best understood in terms of cultural value changes. We also examine forms of 'approaching' and 'assimilating' cultural based on age-specific characteristics.

Keywords: historical generation, Karl Mannheim, asteroid-effect

1 ELTE Tanító- és Óvőképző Kar; Közlekedéstudományi Intézet, email: deri.andras@tok.elte.hu. A szerzők szeretnének köszönetet mondani Oross Dánielnek, Szvetelszky Zsuzsának, valamint Demeter Katalinnak a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségükért. A tanulmány az NKFIH-119603, Részvétel, képviselet, pártosság projekt keretében készült.

2 ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet, email: szabo.andrea@tk.hu

A Covid19 előzményei és következményei is úgy érték a világot, mint egy aszteroidabecsapódás: megváltoztatták a világ normális rendjének röppályáját. A világszerte érvényesülő társadalmi turbulencia a magyarázó elméletek szükségességére hívja fel a figyelmet, ezzel összefüggésben pedig felértékelheti a generációelmélet szerepét a társadalomtudományokban.

Prediktív hipotézisünk szerint a 2020–2021. évben a lakott földrészek mindegyikére kiterjedő, globális Covid19-járvány egy új generáció kialakulásának feltételeit hozta létre.³ A szöveg alapvetően problémafelvető, hipotetikus jellegű, és célja, hogy egyrészt hozzájáruljon a generációs irodalom elméleti hátteréhez, másrészt felvesse a poszt-Covid időszak várható generációs kihívásainak legfontosabb aspektusait. A következőkben tehát amellet szülő érveket mutatunk be, hogy egy új generáció kialakulásának folyamata zajlik.

A történelmi eseményeket, társadalmi változásokat elemzések gyakran kötik össze nagy térségek sok áldozatot követelő járványaival. A „fekete halálnak”,⁴ a pestisnek a 14. században különösen pusztító hulláma vonult át a kereskedelemi kapcsolattal összekötött világon, Európában néhány év alatt a lakosság számottevő hányadát (becslések szerint akár harmadát is) elpusztította, a védekezés jegyében pedig fokozódott a téveszmék és az előítéletek terjedése. Védekezni valójában – hatásos gyógymód híján – a karantén alkalmazásával lehetett. A járvány mélyreható változásokat okozott a 14–15. századi Európa társadalmában, felértékelődött a munkaerő, technológiai újításokat honosítottak meg, kulturális értelemben pedig a járvány megalapozta a reneszánsz kialakulását (Cartwright 2020).

A 2019 késő őszén a kínai Vuhanban kitört koronavírus-járvány olyan exogén sokként jellemezhető, amely a legtöbb nyugati országban hasonló válságjelenségeket indukált (Illés et al. 2020). A járvány okozta globális gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális válság az egész világra, az érintett nemzetekre, ezeken belül pedig az egyes lokalitások tereiben élőkre – fiatalokra, középkorúakra és idősekre – egyaránt hatást gyakorolt ugyan, de akik a vírusjárvány hatásait fiatal, ún. „fogékony éveikben” (Clarke et al. 2014) élték át, egyéni és kollektív emlékezetükben meghatározóan erős mintázatként őrzik a válságélményeket, ami a generációs megközelítés felé nyit utat. Az ifjúsági korosztály számára tehát 2020–2021 olyan időszak lehet, amely az életük vezetésében, a normalitás határainak meghúzásában szakaszhatárt jelenthet: Covid előtti és Covid utáni periódusét.

A járvány közös tapasztalati világa számos leírás szerint a szorongás, a lemondás, a bizonytalanság és a félelem, de még a legszerencsésebbek számára is kényszerű újratervezést hozott magával, életvilágukat egy erős külsődleges hatás érte. A vírus okozta járványra reflektáló társadalomtudományi elemzések egy része arról szól, hogy a világjárvány az ezredforduló időszakában születtek számára elsődleges

3 Magyarországon először Szabó Andrea veti fel egy új generáció kialakulásának esélyét (Szabó 2021a, Szabó 2021b.)

4 Albert Camus regénye, A pestis (1947) a járványt a 20. századi háborúk pusztító gyakorlattá alakult eszméinek metaforájaként mutatja be, a mű pedig azzal zárul, hogy a járvány felett aratott győzelem aligha végleges, a járvány újra támadhat...

tapasztalattá vált, ezzel összefüggésben pedig generációképző hatása lehet (Szabó 2020a, Szabó 2020b, Bristow–Gilland, 2020).

Tanulmányunkban arra törekszünk, hogy a generációs szakirodalom pró és kontra érveit felsorakoztatva bemutassuk a poszt-Covid időszak lehetséges társadalmi kihívásait. Úgy véljük, hogy a mannheimi értelemben létrejövő új történelmi generáció leginkább a kulturális értékvtás tendenciájában érhető tetten, amennyiben ez valamilyen módon a fiatalok nagy többségére jellemző.

Bár jelen világunkra már Ulrich Beck kockázattársadalmi megközelítése nyomán gyakran hivatkoznak a bizonytalanságok individualizált koraként, Dan Woodman (2011) ausztrál szociológus nyomán úgy véljük, hogy noha az individualizáció valóban felértékeli az egyéni életstratégiákat, a bizonytalanságok kezelésében továbbra is nagy szerepe van a társadalmi háttérnek, a kibocsátó család szociokulturális és szocioökonómiai karakterének. A poszt-Covid időszak változási tendenciái tehát nem függetlenek a társadalmi esélyegyenlőtlenség múltbeli és jelenben tapasztalható jellegzetességeitől, így az állításunk szerint kialakuló új, mannheimi értelemben vett történelmi generáció minden korábbinál differenciáltabb, szegmentáltabb lehet.

Tanulmányunk első részében a generációs elméletek klasszikus és újabb felfogásait mutatjuk be, majd az általunk aszteroidahatásnak nevezett jelenség eredményeként bekövetkező esetleges változásokat vetjük fel röviden, a rendelkezésre álló ismeretekből hozott példákkal.

Generációs megközelítések

Klasszikus megközelítés

A történelmi generáció értelmezésének alapjait Mannheim Károly fogalmazta meg a hazai tudományos közéletben széles körben ismert, de nemzetközileg is sokat hivatkozott 1928-as írásában: *A nemzedékek problémájáról* (Mannheim 2000 [1928]). Mannheim tanulmányának lényege (erről lásd például Nagy-Kölcsey 2017, Somlai 2014, Szabó–Kiss 2013), hogy a történelmileg jelentős események fiatal (a személyiség rögzülésére nagy hatással lévő) korban történő egyidejű átélése lehetőséget teremt arra, hogy valamilyen közös kapcsolódás jöjjön létre közöttük: „közös sorsban” részesedjenek (Mannheim 2000 [1928]: 231). Egy generáció formálódása tehát azonosítható történelmi kontextushoz kötött, amely a generáció tagjait szimbolikus univerzumok⁵ közötti „vándorokká” teszi. Mannheim azonban ennél pontosabb képet ad, ugyanis azt is jelzi, hogy a közös sors nem mindenkire hat egyformán: az átélt élményeket másként dolgozhatják fel különböző társadalmi helyzetű csoportok.

5 Noha a „szimbolikus univerzumok” kifejezést az utóbbi időben szociálpszichológiai keretek között is használják, a kulturális milió sajátos (egyidejű, de különböző) értelmezéseinek vizsgálatára (lásd például Salvatore et al. 2018), mi a hagyományos fenomenológiai értelmében utalunk rá, amennyiben ezek „olyan különböző értelmi területeket integráló tradícióösszességek [...] amelyek az intézményes rendet szimbolikus totalitásként fedik be.” (Berger–Luckmann 1998 [1966]: 136) „A szimbolikus értelmi világ elrendezi a személyes tapasztalat subjektív értelmezéseit” (Berger–Luckmann 1998: 139).

A generáció fogalmát Mannheim alapján olyan kortárs csoportok összességéként értelmezhetjük, amelyet közös szocializáció, közös, jobbra közvetlen történelmi tapasztalatok, hatások formálnak élményközösséggé (*nemzedéki elhelyezkedés*) a társadalmi változások korában. A közös élményekről valamiféle közös generációs tudattartalom rögzül, azaz szocializációs folyamat révén hasonlóan fogják értelmezni a társadalmi változásokat (*nemzedéki összefüggés*). Ez a sorsközösség teszi lehetővé az egyének számára, hogy a generáció tagjai hasonlóan reagáljanak az eseményekre, történésekre és változásokra. Végül soron a generációvá válás egy „generációs identitás” (*nemzedéki egység*) kialakulását is lehetővé teszi.

A mannheimi nemzedéki elhelyezkedés az osztálykategóriához hasonló általános kategória, ami potenciális generációként (Bartels–Jackman 2014: 11) értelmezhető. Nem minden nemzedéki elhelyezkedés sűrűsödik tovább nemzedéki összefüggéssé, azaz válik belőle aktuális, tényleges, nemzedéki tudattal rendelkező generáció (Bartels–Jackman 2014: 11). Egy generáción belül akkor jön létre a generációs egység, vagyis generációs identitásközösség, amikor a generációk tagjai érzékelik saját közösen megélt tagságukat, és hasonlóan értelmezik azt. Nyilvánvalóan egy nemzedéki összefüggésen belül több nemzedéki egység élhet párhuzamos univerzumot.

A lazán egybekapcsolódó történelmi generáció összekapcsolódási pontjait a szakirodalom alapján be lehet azonosítani, ugyanakkor a modern történelemben csak ritkán adódnak olyan események, amelyek valódi, éles szakaszhatárt jelölnek ki a generációs elkülönítés szempontjából. Világosan látni kell, hogy elsősorban a külső környezet változásának hatására válik a potenciális kohorszból tényleges (történelmi) generáció, éppen ezért éri gyakran kritika a 20. század végétől egyre népszerűbbé váló generációelméleteket: hiszen olykor közel sem egyértelműen beazonosítható változásokat tételeztek fel a generációk képződésének alapjaként, ráadásul a legfeljebb élményközösséggéként regisztrálható életkori csoportokat homogénnek írták le, identitásközösséggéként mutatták be.

A generáció tehát Mannheim eredeti szövege szerint is ennél jóval általánosabb fogalom, amelyen belül megférnek egymással különféle beállítódások, nézetek, ideológiák és struktúrák (ahogy Mannheim fogalmaz, „elhelyezkedések”), amelyek nem szükségszerűen (sőt, az esetek többségében nem is) szerveződnek tényleges közösségeké. Ennek oka, hogy a nemzedéki elhelyezkedés „teljességgel kizárja az átélés, a gondolkodás, az érzés, a cselekvés lehetséges módozatainak nagy részét, és az egyéniség megnyilvánulásainak játékerét bizonyos, jól körülhatárolt lehetőségekre korlátozza. [...] Pozitív értelemben minden elhelyezkedésben benne rejlik bizonyos magatartás-, érzés- és gondolkodásmódok tendenciája, amelyet az elhelyezkedés súlyából kiinduló szociológus megértően megragadhat” (Mannheim 2000 [1928]: 218).

A klasszikus szerző alapján a generációk azonosításánál az elhelyezkedések társadalmi és történelmi újdonságait érdemes vizsgálni, amelyek előbb kialakulnak, majd később hagyománnyá szilárdulnak. Ebben a folyamatban Mannheim a kultúrának tulajdonít különös jelentőséget (Mannheim 2000 [1928]: 220). Egész pontosan

san a kultúrahordozók változásának, a kulturális javak feldolgozásának, átadásának és átörökítésének, valamint továbbfejlesztésének formáit, módjait emeli ki. Úgy véljük, hogy a mannheimi örökség méltatlanul alulértékelt egyik kulcsgondolata az a hármasság, amely megvilágítja a szellemi tartalmak hozzáféréseinek módját: „ahol ugyanazokat a szellemi tartalmakat kínálják, vagy ahol azokhoz mindenki »hozzáférhet«, még ott is mindig többé-kevésbé meghatározott irányt vesz ez a bizonyos »hozzáférés«, vagyis az odafordulás, a feldolgozás, a továbbfejlesztés módja” (Mannheim 2000 [1928]: 219). Azt érdemes tehát vizsgálni, hogy a kultúraváltásnak milyen új *odafordulási, feldolgozási és továbbfejlesztési* formái lehetségesek életkori sajátosságok alapján.

Noha Mannheim nem definiálja ezeket a fogalmakat, a generációkutatások szempontjából kulcsfontosságú lehet a három mozzanat értelmezése.

1. Odaforduláson a következőkben a történelmi eseménynek való közvetlen kitettséget értjük, amely tényleges hatással bír az érintettek gondolkodására és viselkedésére.
2. A feldolgozás, megközelítésünk szerint, mindennek a (spontán és tudatos) beépítése az egyéni attitűdökbe: a társas környezet és az egyéni pozíció értelmezésébe, míg
3. a továbbfejlesztés a jelenségek közösségi értelmezését jelentheti, amely az identitásközösségek spontán helyzeteiben és/vagy a kultúratermelés és -fogyasztás színterein mehet végbe.

A generáció kialakulásának, létrejöttének kulcsa tehát, az, hogy a formatív évek⁶ alatt a fiatalok részesülnek-e kulturális változási tendenciában; ezt közvetlen formában élék-e meg, valamint hogy a „milió hatására”⁷ beivódik-e, tudattalanul részévé válik-e az egyén mindennapi életének valami új, a korábbi normalitáson túli változási tendencia. Ez lesz ugyanis az új „generáció természetes világképe”, vagyis az új normalitás meghatározó odafordulási, feldolgozási és továbbfejlesztési technológiája. A megújuló társadalomban a kultúrateremtést és a kultúrafelhalmozást nem ugyanazok az egyének fogják megvalósítani, akik eddig azt hordozták, hanem az „újszerű megközelítéseket” hordozók. Minél erőteljesebb a nemzedékváltás, potenciálisan annál radikálisabb lesz a kulturális váltás, mert a beállítódás megváltozása új hordozókon keresztül megy végbe.

A generációs elméletek kortárs kritikái és neo-mannheimiánus megközelítései

A kortárs tudományos diskurzusokban a generáció fogalma éppúgy gyakran megjelenik, mint annak kritikája. A népszerű és hivatkozott elméletek egy részére a kö-

6 „az élet tudattalan állományának [...] formálódása” (Mannheim 2000 [1928]: 227). Bár Mannheim maga nem használja a formatív évek kifejezést, a szakirodalomban rutinszerűen utalnak ezzel a tudat megszilárdulásának időszakára (lásd például McCourt 2012, Spéder 2019).

7 Bár ez szokatlanul hathat, de Mannheim 1928-ban használja, és pontosan a jelenlegi jelentésének megfelelően használja a millió fogalmát (227).

vetkezőkben ún. betűgenerációkként fogunk utalni. Ezzel a fogalommal azokra a kevésbé tudományos, inkább tudománynépszerűsítő elméletekre utalunk, amelyek jellemzően amerikai súlyponttal vagy hivatkozási kerettel előszeretettel azonosítják betűkkel (X-től az α -ig) a vélt generációkat. Ezen elméletek tehát egy szükség-szerű rendszeres, periodikus váltást feltételeznek, amely feltételezést már a 1980-as években élesen és megalapozottan kritizálta Hans Jaeger (1985).

A kortárs generációs elméleteket érő kritikák jellemzően négy (egymással gyakran összefüggő, átfedő) szempontrendszer mentén kategorizálhatók:

1. *Technicizálás, technológiai determinizmus*: a társadalmi-kulturális háttér egyetlen vonatkozásának, a technikai-technológiai fejlődésnek a kiemelése a generációk meghatározásában és leírásában (például Marc Prensky [2001] elmélete a digitális bennszülöttekről) – látványos, hogy ez a megközelítés mennyire elszakad a mannheimi gondolatától, amely a történeti-társadalmi kontextus komplexitását hangsúlyozza.
2. *Módszertani megalapozatlanság*: az elméletek szelektív vagy anekdotikus adatokkal való alátámasztása (például McCrindle 2014). A generációs elméletekkel kapcsolatos módszertani jellegű kritikák azok megalapozatlanságára helyezik a hangsúlyt: eszerint a valós kép egyszerűen nincs fedésben a mainstream diskurzusok elméleti tartalmával. Gyakori, hogy a generációs diskurzusok leginkább a középosztálybeliek (legfeljebb a középosztálybeli fiatalok) jellemzőit írják le (Shaw 2020).
3. *Generacionalizmus*: ez a generációk túláltalánosító, horoszkópszerű leírását jelenti a szükségszerű belső differenciáltság figyelembevétele nélkül (lásd Rauvola et al. 2019).
4. *Szükségszerű ciklikusság*: annak a feltételezése, hogy meghatározott időközönként (a történelmi-kulturális kontextustól függetlenül is) szükségszerű generációváltás történik (például Strauss–Howe 1991).

A generációkról alkotott tudományos diskurzusoknak két, többé-kevésbé ellentmondó ága rajzolódott ki az ezredforduló után. Vannak törekvések a generációk klasszikus (elsősorban mannheimi) értelmének megőrzésére (Woodman–Bennett 2015, Woodman 2011), és vannak ezzel párhuzamosan azt átértelmező törekvések is, melyek elsősorban a generációk diszkurzív felépítésében látják azok identitásképző erejét, és azon túl inkább analitikus kategóriaként tekintenek rájuk (Purhonen 2016). Mindenképpen említésre érdemes megközelítés Henk Becker holland szociológusé, aki a generáció fogalmának használhatósága érdekében egyszerűen kivette a generációs identitás szempontját a meghatározó elemek közül (Becker elméletéről részletesebben lásd Demeter–Déri 2019).

A generáció fogalmának kortárs, a mannheimi kereteket és a jelen tendenciákat egyaránt figyelembe vevő megközelítése egy, a társadalmi struktúrát és az ágencia⁸ problémáit összeegyeztetni próbáló kísérlet lehet. Az elsősorban, de nem kizárólagosan az ifjúság helyzetének értelmezésével foglalkozó szociológiai irányt ifjúsági tanulmányok (*youth studies*) gyűjtőnéven emlegethetjük, amelyek sokáig „ikervágányokon” (*twin tracks*) futottak (lásd például Woodman–Bennett 2015), azaz az ifjúságot vagy az átmenetiséget, vagy (szub)kulturalitás terén értelmezték (Talbert–Lesko 2014: 40). Az ifjúság sajátos (szub)kulturális jellemzőkkel leírható társadalmi csoportként való szemlélete a kultúrakutatást állítja középpontba, 20. századi elméletei az ifjúságot általában a fennálló renddel szembeni ellenállás kreatív kifejezőjeként jelenítik meg. Ezzel szemben az „átmenetiség” elméletei a társadalom különböző struktúráinak, intézményeinek (iskola, munka) és az életrészek közötti átmenetek problematikáját állítják a kutatásaik középpontjába (Woodman és Bennett 2015).

Úgy véljük, hogy a generációs megközelítéshez leginkább az ikervágányok összeegyeztetésére van szükség, amelyhez az ún. kritikai ifjúsági tanulmányok⁹ elméleti keretei jó kiindulópontot nyújthatnak. Ezen megközelítésben az ifjúság „cselekvés, egy performatív kategória, egy identitás, ami a testünkön és önérzetünkön keresztül jön létre és egyben létrehozza azokat; – egy ellentmondásos, fluid, változó, többszörös, összetett, stilizált és folyamatosan alakuló kategória. Több mint egy átmeneti, függő és korszpecifikus kategória. [...] A fiatalság kontextusa nagyban összefügg azzal, hogyan működnek a hatalom ágensei, és mindez hogyan befolyásolja a fiatal nőket és férfiakat” (Ibrahim 2014: xvi).

A kritikai ifjúsági tanulmányok nézőpontjának fontos eleme – a generációs elméletekhez hasonlóan – a hangsúlyos különbségtétel a fiatalok élete, illetve a társadalmi diskurzusok, kulturális gyakorlatok és politikai intézkedések által kijelölt kategóriák és reprezentációk között (Quijada Cerecer et al. 2013). Noha a kritikai ifjúsági tanulmányok nézőpontja ez alapján is láthatóan a kultúrák vágányához tartozik, a fiatalok ágenciájának figyelembevételéhez elengedhetetlen. Wyn és White (2015) a vágányok összeegyeztetésére tett kísérletben a valahová tartozást (*belonging*) ajánlják értelmezési keretként „annak feltérképezésére, hogyan tudnak a fiatalok jól lenni, miközben a változó időkben és körülmények között saját életüket vezetik, valamint az őket érő lehetőségek és korlátok keretezésére, a haladási pályáik és a jelenleg alkalmazott stratégiáik megértésére” (Wyn és White 2015: 39).

Ebből indult ki az ausztrál ifjúságszociológus, Dan Woodman és a köré csoporsutolsó szerzők (így a fent idézett Wyn–White szerzőpáros), akik az utóbbi években

8 „Ágencián a cselekvő és akarattal rendelkező szubjektum azon képességét értjük, hogy a fennálló társadalmi és társas struktúrákon belül élni tud a választás lehetőségével, azaz képes másként is cselekedni.” (Rosengren 2004: 79) Struktúra és ágencia egymáshoz való viszonyának kérdéseit azt vetik fel, hogy „a társadalom határozza meg az egyének gondolatait és tetteit, vagy az egyének határozzák meg az intézmények jellegét” (Bene 2013: 27).

9 A kritikai ifjúsági tanulmányok (Critical Youth Studies) fogalma mellett a nagyon hasonló megközelítéssel bíró New Childhood Studies is megtalálható a tudományos közbeszédben (Best 2007), de a pontosabb megnevezés és a szélesebb körű elterjedés miatt a továbbiakban az előbbi használata tűnik jobb választásnak.

egyre inkább a mannheimi eredeti generációfogalomhoz való visszatérésben látják a két ikervágány, a struktúra és az ágencia áthidalásának eszközét. Woodman a generációk szociológiai megközelítése során arra épít, hogy bár a fiatalok tapasztalatai kulcsfontosságúak, az ifjúság és a generáció koncepciói csak egymással relációban érthetők meg, azaz „az egyenlőtlenség nem választható el a társadalmi változásoktól” (Woodman 2020: 42). Ez a megközelítés épp a kulturális változásokat és az ifjúsági átmeneteket kapcsolja össze, elkerülve azt a csapdát, hogy a társadalmi egyenlőtlenségeket folytonosnak és megkerülhetetlennek tekintsük. Woodman kutatásai rámutatnak, hogy a generációk kialakulása során az osztály- és nemi egyenlőtlenségek a változó külső körülmények között újra és újra kialakulnak és újraalkotódnak.

A fentiekkel összhangban úgy véljük, a generációkkal kapcsolatos klasszikus szociológiai irodalmak (különösen Mannheim meghatározó tanulmánya), illetve a neomannheimiánus megközelítés jó kiindulópontot nyújt a kortárs tendenciák értelmezéséhez.

1. táblázat: A generációk fogalma háromféle kortárs (a betűgenerációs megközelítéseket árnyaló/vitató) megközelítésének kapcsolódása a generációs szerveződés különböző formáihoz

Saját terminológiai triádunk	Diszkurzív konstrukció (S. Purhonen)	„Üres elmélet” (H. Becker)	Az ikervágányok áthidalása (D. Woodman)
Élményközösség	Nincsen objektív, „természetes” háttér, a generációk diszkurzív konstrukciók.	A generációk a diszkontinuuus (megszakított) makrováltozás viselkedésbeli hatásai.	Mannheimi alapok (közösen átélt történelmi események a formatív években), de az attitűdök helyett a változó társadalmi téren (mezőn) és az ahhoz való viszonyuláson a hangsúly.
Generációs tudat	Az értelmezők hatalma, illetve a hatalommal rendelkezők értelmezése révén jelennek meg erre vonatkozó képzetek (Purhonen 2016: 176).	Hangsúly a generációkon belüli társadalmi-gazdasági fragmentáltságon (Becker 2008:116).	A kategóriális megközelítés helyett nagyobb hangsúly a relacionálison: „a fiatalok életeiben lévő megosztottságra a generációk közötti különbségek és kapcsolatok összefüggésében kell odafigyelni” (Woodman 2020: 42).
Generációs identitás	A közbeszéd (public discourse) visszahatásaként alakulhat ki.	Nem szempont – a generáció a viselkedésre gyakorolt hatásban értelmeződik. A diszkurzusok Becker által is kiemelt szerepe az intézményesülésre: társadalmi jelentés- és értelemtulajdonításra vonatkozik.	Nagyobb hangsúly az egyéni ágencián: miképp reagálnak a fiatalok a generációs kontextusra, és miképp alakítják azt (Woodman 2020: 39).

Forrás: saját szerkesztés

Összességében a *generációs elhelyezkedést* a társadalmi egyenlőtlenségek rendszer-szintű vizsgálatával összefüggésben érdemes elemezni, amely különösen fontos kiindulópontokat jelent a generációképző eseményeknek, és főként azok hatásának a megértésében. Ha ugyanis létrejön egy *élményközösséget* eredményező történeti mozzanat, és ez valóban létrehoz egy aktuális generációt (*nemzedéki összefüggés*), akkor a *nemzedéki egységeket*, azok mozgásterét, céljait és önképét a társadalmi struktúra kontextusában lehet értelmezni.

A klasszikus és kortárs generációs elméletek bemutatását követően a poszt-Covid időszak előtt álló kihívásokat mutatjuk be.

Az aszteroidahatás következményei

A kétpólusú világrend megszűnését követő időszakban léteztek olyan ún. *mikrogeneráció-képző események*, amelyek két generáció közötti átmeneti időszakban jöttek létre, és amelyek generációfejlődést indukálhattak.¹⁰ Ilyen volt például az online lét hármassá válása (a szélessávú internetelérés, a közösségi oldalak és a mobiltechnológiák forradalma – lásd Rainie–Wellman 2012) vagy egy konkrét esemény, mint 2001. szeptember 11. Ezen események mégsem alakítottak ki önálló generációkat, vagyis nem jött létre az aktuális generációból potenciális generáció (Bartels–Jackman 2014). A klasszikus szerzők művei alapján Szabó szerint (2020b) három fő szempontot érdemes vizsgálni ahhoz, hogy megállapítsuk, hosszú távon érezhető, valódi változásokat okoz-e egy esemény, azaz külső, exogén sokkhatás érvényesül-e (Illés et al. 2020), amely olyan mértékben változtatja meg a körülményeket, hogy alapvető változásokat okoz a fiatalok formatív, fogékony éveiben. Azt érdemes tehát megvizsgálni, hogy a *normalitás* megváltozik-e, legyen szó kulturális, habituális, életmódbeli, vagy gondolkodásbeli változásokról. E három szempont a generációs elhelyezkedést előidéző esemény, a generációs tudat eredményeként a társadalom és azon belül a fiatalok reakciója, valamint az események és változások feldolgozásának módja.

Azt állítjuk, hogy a koronavírus-járvány és az azzal együtt járó lezárások és szociális szeparáció egy kataklizmatikus esemény, külső, exogén sokk, amelyet érdemes aszteroidahatásként definiálni. Az aszteroidahatást úgy határozhatjuk meg a társadalomtudományokban, mint a csillagászatban: a becsapódó aszteroida megváltoztathatja az adott bolygó röppályáját, elmozdítja a világ korábbi folyását, megváltoztatja az élet korábbi feltételeit (de: nem mindenre és mindenkire hat ugyanúgy). A világgjárvány nemcsak lokálisan vagy nemzeti szinten hoz létre mikrogenerációt, hanem globális, nemzetek feletti jelentősége van, így tényleges generációképző hatásúként írható le, amelynek a poszt-Covid időszakban látványos, kézzelfogható következményei lehetnek.

10 A mikrogeneráció, noha a kortárs generációs irodalomban egyre elterjedtebb fogalom, viszonylag friss, és pontos jelentése még nem rögzült. A legnagyobb hatású megközelítés (Taylor 2018) a ciklikus generációk közötti átmenetként értelmezi.

A pandémia ugyanis, egyrészt, érdemben változtatta meg a társadalmi szokásokat, azaz a kulturális értelemben vett normalitást, másrészt olyan traumatikus folyamatokat indíthatott el (például elmagányosodás, szorongás, társadalmi feszültség, más anomikus folyamatok felerősödése, esélyegyenlőtlenségi problémák drámai kitüremkedése), amelyeknek hosszú távú hatásai vannak az egész társadalomra, de leginkább a fiatalokra. Az aszteroidahatás példájánál maradva, makro-, mezo- és mikroszinten is röppályamódosulás következik be a társadalom különböző szintjein, és jelentősen, döntő módon hat a fiatalok életmódjára, életvilágára és gondolkodásmódjára. Tehát nem közvetlenül a Covidnak mint egészségügyi problémának tulajdonítunk jelentőséget, hanem a pandémia időszakában átélt eseményeknek, változásoknak, átalakulásoknak. Az aszteroidahatás további tudományos értelmezésében éppen ezért fontos szerepet játszhat Jürgen Habermas társadalomelmélete: egyrészt több, a vírushelyzetet kísérő (egyre többször tudományosan is alátámasztott) tapasztalat utal az életvilág kulturális újratermelődésének zavaraira (különösen a szocializációs folyamat zavaraira, az elidegenülésre láthatunk mikroszintű példákat – a fiatalok jelentősebb pszichés kitettséget pedig kutatási eredmények is alátámasztják, lásd például Davillas–Jones 2020), másrészt a rendszerszintű tendenciák vizsgálatánál is releváns lehet az életvilág rendszer általi gyarmatosításának szempontja (Habermas 2011 [1981]). Noha a hatalmi folyamatok életvilágot alakító szerepét jelenleg inkább diskurzuselméleti keretek között érdemes értelmezni, a kialakult helyzet a politikatudomány számára releváns rendszerszintű problémákra hívja fel a figyelmet (ennek első hazai interpretációjáról lásd Böcskei–Szabó 2020).

A struktúra és ágencia problémájára reflektálva úgy véljük, hogy ezek a társadalmi, sőt globális változások nem azonos mértékben érintik a fiatalok egyes rétegeit. Az aszteroidát így egy strukturális hatásként írhatjuk le, amely hatással van az ágenciális folyamatokra, ezek a hatások azonban nem ugyanolyan kimeneteket eredményeznek. Woodman (2020) nézeteivel egyetértve túl kell lépni a középosztályi szemléletmódon, és érdemes felismerni, hogy a változások az ifjúsági társadalom minden szegmensét érinthették, ugyanakkor nem azonos módon. Azok a változások, amelyek a pandémia időszakában bekövetkeztek, és amelyek a poszt-Covid időszak legfontosabb társadalmi kihívásait jelentik, az alsó társadalmi osztályok leszakadását még drámaibbá tehetnék, a deprivált fiatalok helyzetét pedig hosszú távon meghatározhatták. A felső középosztály fiataljait ugyanakkor nem rendszer-, hanem egyéni szinten érinthette a változás, azaz lehettek olyan fiatalok, akik társadalmi életesélyeiket (lásd például Ferge 2002) tekintve nem különösebben érintettek, kulturális szokásrendszerüket, identitásukat és mentális egészségüket azonban befolyásolhatta az aszteroidahatás (az egyéni szintű érintettség persze nem csak körükben vizsgálható).

Más irányból, de Fekete Mariann és Nagy Ádám (2020), illetve Fekete (2021) szintén a pandémiás időszak fiatalokra gyakorolt eltérő hatásait elemzi. Véleményük szerint klímák és karanténok a pandémiára adott társadalmi válaszok két különböző típusát jelenítik meg. Egyrészt társadalmi elzárkózást és a társadalom-

ból való egyfajta kivonulást, másrészt a válságjelenségekre adott harcos ellenreakciót. A szerzőpáros úgy véli, hogy „a klíma- és karanténhelyzet fogja a korosztályt [a Z-generáció] valódi generációvá konstruálni.” Fekete Mariann 2021-ben (kifejezetten az *ifjúság mint átmenet* nézőpontból) a pandémiát a fiatalok sebezhetőségét jelentősen növelő hatásként írja le, illetve, egyebek mellett, a családi kapcsolatok jelentőségének és sűrűségének emelkedését és a kortárs kapcsolatok csökkenését tapasztalja egy egyetemi hallgatókon felvett vizsgálat eredményei alapján.

Abban azonban minden szerző egyetért, hogy a járvány (hasonlatunknál maradva az aszteroida) megváltoztatja a világ menetét, a Covid előtt és a Covid utáni időszak más világot jelent, generációs elhelyezkedést létrehozó jelentőségét senki sem vitatja.

Az alábbiakban röviden összegezzük azokat a lehetséges változásokat, amelyek – elsősorban – a fiatalok életében hosszú távon meghatározóak lehetnek a koronavírus-járvány következményeként. Örkény (2020) alapján érdemes makro-, mezo- és mikroszinten vizsgálni, hogy a Covid hogyan hatott a fiatalok élet- és gondolkodásmódjára, vagy éppen a kulturális hagyományaira. Azokat a tényezőket érdemes kiemelni, amelyek nyomot hagyhattak a fiatalokon, azaz a poszt-Covid időszakban is jelentőségük lehet. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy az alábbi feltáró jellegű vizsgálati eredmények szükségszerűen példálózó jellegűek, a változási tendenciák irányait, és nem a változások végeredményeit mutathatják be.

A kulturális szokások átalakulása – utazás, turizmus és kulturális transzferek

Mint jeleztük, a kulturális váltás generációképző szerepének már Mannheim is kiemelkedő jelentőséget tulajdonított, így a pandémia hatásainak vizsgálata terén is érdemes ezt a területet kiemelten vizsgálni. Mannheim fogalmával élve az odaforulás időszakában vagyunk, vagyis a történelmi eseménynek való kitettség jelenleg is zajlik, ezért a feldolgozást, ami a hatások belsővé tételét jelenti, még csak korlátozottan lehet vizsgálni.

A fentieket figyelembe véve is kijelenthető, hogy a szimbolikus univerzum átalakulásának egy kiemelten fontos eleme a generációs transzferek, értékek, szokások (rituálék, eljárási módok, skillek) változása. Az intergenerációs kulturális transzfereket Bauer (2019) nyomán úgy lehet meghatározni, mint „kölsönös, egymásra ható értékátadást, amely befolyásolja ez egyén érdeklődését, érzékelését és érzékenységét” (Bauer 2019: 44). Nyilvánvaló, hogy a karanténidőszak ezekre hatással lehetett, de egyelőre elsősorban sajtóhírek és -beszámolók nyomán láthatjuk az átalakuló-bezáródó szokásrendszer és rituális rend jeleit és hatásait. Ezek többek között beszámolnak:

- a diákok magasabb stressz-szintjéről (ezt kisebb volumenű tudományos kutatások is alátámasztják – lásd például Kecojevic et al. 2020) és

elszigeteltségéről (*disconnect*), a tandíjfizetéssel és lakhatással kapcsolatos költségek fedezésének növekvő bizonytalanságáról,¹¹

- a vizsgák megünneplésének ellehetetlenüléséről,¹² és ezzel összefüggésben, de tágabb értelemben a felnőtté válás rítusainak (*rite of passage*) általánosabb hanyatlásáról (bankettekől a szerenádokon keresztül a ballagásokig vagy az érettségikig),¹³
- a közösségi integráció nehézségéről, a „beavató szertartások” elmaradásáról (amelyek aztán az iskolai lemorzsolódásra is hatással lehetnek);¹⁴
- a párkapcsolatok és szexuális kapcsolatok kialakítása lehetőségeinek visszaeséséről,¹⁵
- a megfigyeltség további erősödéséről és érzékeltetőbbé válásáról¹⁶ – a panoptikus jellegű felügyelő (*surveillance*) hatalom, illetve az önszabályozás (*self-regulation*) mechanizmusa mint a társadalmi ellenőrzés a pandémia hatására tovább erősödő és legitimitációt kapó eszközei már a szakirodalom egyik meghatározó témájává vált (lásd például Couch et al. 2020: 813).

A kulturális szokásrendszer kényszerű átalakulásának jól vizsgálható példája a térbeli mobilitási lehetőségek korlátozódása, már csak azért is, mert a változások makro- (a nemzetközi közlekedés globális visszaesése), mezo- (a közösségi közlekedés szabály- és normarendszerének átalakulása) és mikroszinten (a közlekedési módokkal szembeni bizalom) is értelmezhetők. A 2020 előtti normalitás része volt a nyitott, határok nélküli „globális” világréteg, ahol az utazást elsősorban anyagi determinizmusok befolyásolták. A fiatalok számára az utazás természetes tényezőként funkcionált: határokat átlépni, közúton, vízen és levegőben közlekedni két vagy több ország között a mindennapi életmód szerves része volt. Az pedig, hogy két település közötti mozgást bárki korlátozhatná, egyszerűen elképzelhetetlennek tűnt.

2020-ban és 2021-ben a nemzetközi, és olykor a nemzeti határokon belüli utazás is rendkívüli, külső tényezők által korlátozottá vált: a késő modernitás egyik kulcseleme (Örkény 2020), az utazási szabadság, az utazás lehetősége, kikerült a fiatalok szokásos életvezetéséből. Noha ezek a változások valószínűleg nem lesznek olyan tartósak, és nem annyira tekinthetők ifjúsági specifikumnak, e tendenciák már most is jól vizsgálhatók, és esetleges hosszabb távú hatásait tekintve különösen fontos szempont lehet a fiatalok szokásrendszerének és attitűdjeinek értelmezése. Ugyan 2021 nyaratól az utazás a megelőző időszakhoz képest szabadabb lehet, de még a járványhelyzetet legsikeresebben visszaszorító országokban is feltételekhez

11 <https://www.bestcolleges.com/blog/covid-19-student-interview/>

12 <https://www.bbc.com/news/education-53699923>

13 <https://theconversation.com/no-festivals-no-schoolies-young-people-are-missing-out-on-vital-rites-of-passage-during-covid-145097>

14 <https://www.chronicle.com/article/meet-covid-19s-freshman-class>

15 <https://www.independent.co.uk/life-style/love-sex/coronavirus-university-freshers-week-sex-halls-lockdown-b484713.html>

16 <https://www.edinburghnews.scotsman.com/news/people/edinburgh-university-freshers-living-prison-conditions-due-strict-coronavirus-measures-2977792>

kötött maradt a nemzetközi (különösen a turisztikai célú) utazás, ami az egyéni élethelyzetten túli tényezőktől való függőséget hosszabb távon is fenntartja.

Ennek az állításnak az alátámasztására egy 2020 folyamán készített fókuszcsoportos vizsgálat vonatkozó eredményeit mutatjuk be.¹⁷ Ezek szerint a közlekedési szokások alapvető változást mutattak Magyarországon. Az alábbi táblázat tanulságai szerint a pandémia hónapjai egyszerűen kiürítették a városokat, és a korábbi természetes nemzetközi utazási desztinációt Magyarországra szűkítették. A fiatalok több mint öttizede egyáltalán nem utazott, és alig egytizedük utazott belföldön és külföldön egyaránt.

2. táblázat: Közlekedési és turisztikai fókuszcsoportos beszélgetések főbb eredményei

Témakör	Főbb tanulságok	Kapcsolódó idézetek
Közlekedési szokások a vírushelyzetben	A vírushelyzet aktuális hatásaiban szinte mindenki érzékelte a forgalom csökkenését és a tömegközlekedési eszközök kiürülését.	„Mintha kihalt volna a város.” (Pécs)
	Több alanyunk is jelezte, hogy mobilitása a vírushelyzet miatt jelentősen visszaesett/megváltozott, a munkavállalóknál gyakran a home office, az idősebbeknél a fokozott óvatosság volt ennek tipikus oka.	„Ha van választásom, akkor inkább mondjuk, autómegosztóval megyek, mert akkor tudom, hogy ott biztos nem fognak a nyakamba hányni. Igen, szerintem már rájöttetek, hogy én könnyen parázok dolgoktól, úgyhogy inkább ezt választom, ha lehet.” (Budapest)
Turizmus	Ideiglenes kellemetlenség percepciója, aminek nem lesz jelentősebb tartós hatása	„Akinek pénze lesz, az ugyanúgy megy, mint eddig. Akinek meg nem, az ugyanúgy marad a seggén, mint eddig. Ennyi!” (Debrecen)
	A belföldi turizmus jelentősége növekedésének percepciója – abban azonban nem volt konszenzus, mennyire lesz mindez tartós.	„Bármivel beszéltem azért mindenki azt mondta, hogy jó, jó, szép nagyon Magyarország, meg én is aláírom, gyönyörű helyei vannak, de azért a tenger az tenger, és csak külföldre akar menni, mert egy Colosseumot nem lehet idehozni.” (Debrecen)
	Idősebb alanyaink a vírushelyzetre tekintettel egyértelműen tartózkodtak a nagyobb külföldi utaktól.	„Hát mentem volna már idén, de úgy gondolom, hogy idén mindenkinek kellene ülni itthon a saját országában.” (Budapest 1)

Forrás: Miskolczi et al. 2021, a KTI SKK engedélyével

17 A kutatást a Közlekedéstudományi Intézet Stratégiai, Kutatás-Fejlesztési és Innovációs Igazgatóság Stratégiai és Koordinációs Központjának Társadalomtudományi Kutatócsoportja vette fel 2020 júliusában. A kutatás kvalitatív fázisában hat, egyenként négyfős fókuszcsoport készült három városban (Budapest, Debrecen, Pécs). Az eredményekről lásd Miskolczi et al. 2021. Az adatbázist a KTI SKK engedélyével használtuk fel.

A kvalitatív eredmények terén erősen kitapintható volt a régi szimbolikus univerzumba való kapaszkodás narratívája (különösen a szabadidős, kulturális szokások terén), a turisztikai szokások alakulásának hosszabb távú hatásait pedig egyelőre nehéz megjósolni, a külföldi utak iránti felfokozott várakozás ugyanúgy vezethet változásokhoz, mint a belföldi turizmusban rejlő lehetőségek szükségszerű felfedezése. Egy azonban bizonyos: a globális világ könnyen átjárható határainak lezárulása sok középosztálybeli fiatal számára jelenhetett meg közvetlen tapasztalatként, míg a hétköznapi mobilitás visszaesését, a tömegközlekedésben való részvétel normatív rendjének változásait minden iskolás és egyetemista fiatal tapasztalhatta.¹⁸

Esélyegyenlőtlenségek

A pandémiás helyzettel kapcsolatosan a szociológusok által nemzetközileg is talán legtöbbet kutatott téma mindennek a társadalmi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatása. Plauzibilis elméleti magyarázatokat is könnyű találni, miként járulhat hozzá negatívan a vírushelyzet az anyagi-gazdasági egyenlőtlenségekhez, az oktatási, a digitális, vagy éppen a nemek közötti egyenlőtlenségek növekedéséhez, miként érinthetik különösen hátrányosan az egészségügyi, munkaerőpiaci kockázatok, a távoktatás, a kényszerű bezártság és számos egyéb jellemző az amúgy is rosszabb helyzetben élő társadalmi csoportokat. Ezek mellett azonban egyre több empirikus adat is igazolja a feltételezéseket. A magyarországi helyzetről lásd például Fodor et al. (2020), akik a gazdasági és a nemek közötti egyenlőtlenségek bizonyos vonatkozásainak növekedését regisztrálták (különösen a munkaerőpiacon), és a gyerekek tanulásának támogatási lehetőségei terén is jelentős esélykülönbségeket mértek társadalmi státusz szerint. Összességében Magyarországon a számítások szerint a fiatalok 25 százaléka kimaradhatott a digitális oktatási szisztémából oly módon, hogy a felzárkóztatásukra és visszaintegrációjukra vajmi kevés esély mutatkozik (Kiss Hubert–Keller 2020, Kende et al. 2021).

Az egyes társadalmi rétegek között a pandémia előtt meglévő társadalmi esélykülönbségek igen jelentős mértékben felerősödtek 2020–2021 folyamán, de természetesen a fizikai életesélyek (Ferge 2002) terén is egyértelműek a társadalmi különbségek (lásd például Chen–Wang 2021). Az ENSZ jelentése szerint a Covid19-járvány a történelem legnagyobb zavarát okozta az oktatási rendszerben (ENSZ 2020). Az iskolák bezárása a világ diákpopulációjának 94, az alacsony és közepes jövedelmű országokban pedig akár 99 százalékát is érintette. A jelentés szerint világszinten körülbelül 23,8 millió gyermek és fiatal (az általános iskolától a felső tagozatig) a járvány gazdasági hatása miatt lemorzsolódhatott, vagy nem jut iskolához 2021 folyamán. A távolléti oktatás még az olyan internetes infrastruktúrát tekintve jól ellátott országban, mint Hollandia vagy Németország, is komoly károkat okozott,

¹⁸ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az utazási korlátozások épp a deprivált rétegeket érinthették a legkevésbé. Azzal, hogy például nem kellett iskolába járni, helyzetük ezen, és kizárólag ezen a téren talán még könnyebbé is vált.

felerősítette, és könnyen elképzelhető, hogy végzetesen behozhatatlanná tette a társadalmi rétegek közötti esélykülönbségeket (Grewenig et al. 2020).

Az egyenlőtlenségek mérsékeltebb hatását találta egy dán adatelemzés, ahol egy viszonylag széles körben használt olvasóapplikáció felhasználói szokásait vizsgálták negyedik és ötödik (11–12 év körüli) diákok körében, és azt találták, hogy az alacsonyabb státuszú szülők gyerekei az otthoni iskoláztatás időszaka alatt kevesebbet olvastak, mint a jobb helyzetűek. Bár a szerzők itt az eredeti olvasási szokások visszaállását találták a szigorú karanténidő végével, a kiesett időszak önmagában hozzájárulhat az egyenlőtlenségek növekedéséhez, és szintén illusztrálja a kulturális szokásrendszerek vizsgálatának kulcsszerepét (Reimer et al. 2021). A digitális egyenlőtlenségek alakulását elemezve a téma ismert kutatói által egy, az Egyesült Államokra reprezentatív, 2020 április–májusában felvett kérdőíves kutatás eredményei szerint a digitális kapcsolattartásra való átállás is sikeresebb volt a társas és digitális erőforrásokkal jobban ellátottaknál: „a nagyobb társadalmi-gazdasági és digitális kiváltságokkal rendelkező emberek nagyobb eséllyel növelték digitális kommunikációjukat, és kisebb eséllyel csökkentették azt” (Nguyen et al. 2021: 8).

A vírushelyzet percepciója

A Mannheim által említett „odafordulás” időszakának fontos lenyomata az, ahogy a társadalom tagjai, köztük a fiatalok, érzékelik az aszteroidahatást és annak következményeit. E hatások leírására a témában készült survey-vizsgálatok megfelelő eszközként alkalmazhatók. Tanulmányunkban három, egymástól független kérdőíves kutatás eredményét mutatjuk be.

A fiatalok helyzetével összefüggésben, mint láthattuk, az oktatási egyenlőtlenségekkel kapcsolatban áll rendelkezésre a legtöbb adat, de egy 2021-es ezerfős, reprezentatív adatfelvételtől (lásd Bíró-Nagy–Szászi 2021) akár a Covid szokásokat befolyásoló hatásaira is következtethetünk.¹⁹ A Covid hosszú távú következményeként a fiatalok éppúgy, mint az idősebbek, fenn kívánnak tartani néhány korábban nehezen elképzelhetőnek tűnő intézkedést. Rendkívül népszerű volt például az a javaslat, amely szerint az üzleteknek továbbra is kötelezően kézfertőtlenítő pontokat kellene kitennie. Bár a maszkviselési általános kötelezettségét kevesebben támogatták, egyes időszakokban, például influenzajárvány, a jövőben is támogatnák azt, úgy a tömegközlekedésen, mint a boltokban.

Egy másik 2021 tavaszi kutatás, amely a Közép-Európai Egyetem²⁰ és a TK Politikatudományi Intézet²¹ együttműködésében készült, a szubjektív jóllét elemeit is vizsgálta a Covid-járvány vonatkozásában.

19 Miután a percepció, az attitűdök csak mikroszinten vizsgálhatók, ezért a magyar kontextust vizsgáljuk a rendelkezésre álló adatok tükrében.

20 CEU Central European University Private University Grant 2020-2021/1/R55, “The Pandemic and its management – an end to illiberal political support”. Kutatásvezető: Farkas Eszter. Adatfelvevő: IDEA Intézet. N=3425. Adatfelvétel: 2021. 04. – 2021. 05.

21 A kutatás az NKFIH-119603, Részvétel, képviselet, pártosság. Választáskutatás, 2018. támogatásával készült.

3. táblázat: Véleménye szerint mekkora veszélyt jelent a koronavírus az alábbi területekre? Kérem, hogy osztályozzon úgy, ahogy az iskolában szokás, az 1 jelentse azt, hogy egyáltalán nem jelent veszélyt, az 5 pedig, hogy nagy veszélyt jelent.

Korcsoport	A magyar gazdaságra	A magyarok testi, fizikai egészségére	A magyarok mentális, lelki egészségére	Az árak emelkedésére (inflációra)	Az áruellátásra (áruhiány, árubőség)	Az Ön pénzügyi helyzetére	Az Ön személyes egészségére
18–29	4,34	4,10	4,32	4,28	3,01	3,15	3,33
30–39	4,38	3,92	4,39	4,48	2,92	3,27	3,18
40–49	4,28	3,89	4,28	4,34	2,42	2,96	3,06
50–59	4,44	4,15	4,36	4,52	2,73	3,41	3,38
60+	4,39	4,32	4,36	4,51	2,78	3,11	3,83
minta	4,38	4,12	4,35	4,46	2,80	3,22	3,43

F-próba szignifikáns: testi, fizikai egészség; az infláció; az áruellátás; a pénzügyi helyzet, valamint a személyes helyzet vonatkozásában $p \leq 0,05$ szinten.

CEU–PTI-kutatás, 2021. A CEU engedélyével.²²

Az adatok elemzésénél érdemes a fiatalok percepcióját a teljes mintaátlaggal összevetni, mert ebből derül ki, milyen karakteres arcúval lehet jellemezni az adott csoportot, és mely tényezők lehetnek a generációképződés szempontjából jelentősek. Látványos, hogy míg az anyagi-gazdasági, egészségügyi és pszichológiai szempontok megítélése vagy nem jelentősen különbözik a teljes mintától, vagy kifejezetten kevésbé pesszimisták a fiatalok, a fogyasztói státusból fakadó elemek (áruellátás) miatt sokkal jobban aggódnak a 30 év alattiak, mint bármely más életkori csoport. Ezek az eredmények mindenképpen további vizsgálatot és célzottabb kutatási kérdéseket igényelnek, de talán nem túlzás azt feltételezni, hogy (összhangban azzal, hogy az ifjúság középosztályosodásával a fogyasztói státusz is hangsúlyossá válik ebben az életszakaszban) ezekben az eredményekben is az ifjúsági életszakasz veszélyeztetettségének percepciója jelenik meg. Mindez egy 2020-ban elvégzett online fókuszcsoportos kutatás eredményeit erősíti meg, ahol a részt vevő fiatalok éppen „így fogalmaztak még tavasszal, a fókuszcsoportos beszélgetésen a Zoom kamerájába pillantva: »hát ugye kicsit így felnőttünk hamarabb«” (Sztáray Kézdy–Szetelszky 2021: 103; kiemelés az eredetiben). A fókuszcsoportos beszélgetés alapján úgy tűnik, hogy az eddigi autonóm ifjúsági életszakaszt (Zinnecker 2006 [1990], Gábor 2006 [1991]) kikezdté a pandémia. Az aszteroidahatás általánosíthatóbb elemei a magyar fiatalok esetében mikroszinten inkább a kulturális-fogyasztói státusz terén figyelhetők meg, mint a gazdasági hatások percepciója területén.

Végül az utolsó kutatási eredmény, amelyre röviden utalni tudunk, 2020 őszéről való. Nyolcezer magyarországi 15–29 évest kérdeztek meg számtalan kérdésben, így a koronavírus-járvánnyal összefüggésben (Székely [szerk.] 2021). Az adatok arra utalnak, hogy a magyar fiatalok 44 százaléka tapasztalt valamilyen változást az életében a koronavírus-járvány hatására. Ami azonban ennél sokkal érdekesebb

22 A szerzők köszönetet mondanak Farkas Eszternek az adatok használatára adott engedélyéhez.

eredmény, hogy az ifjúság negyedik legfontosabb problémája a baráti társaságok, közösségek hiánya volt ebben az időszakban, ami egyébként a kutatássorozat húszéves történetében sosem fordult elő. Az online oktatás, a szórakozóhelyek, mozik, színházak, múzeumok, éttermek és kávézók bezárása, az este 8 órát követő kijárási tilalom korlátok közé szorította a fiatalokat, megnehezítette a közvetlen találkozásokat, ami rapid módon jelentkezett a fiatalok problémaérzékelésében. Ez ismételten a Covid kulturális aspektusaira, a társadalmi változási tendenciákra hívja fel a figyelmet.

A fenti survey-vizsgálatok mind azt mutatják, hogy a Covid valóban jó eséllyel tekinthető szimbolikus univerzumok közötti határnak, hiszen hatásai közül több hosszabb távon is változtathatja a társadalmi normalitást (például maszkviselés, országhatárok átlépése, Covid-igazolvány, utazási lehetőségek) magától értetődőnek észlelt jellemzőit.

Mit mondhatunk tehát a Covid-generációról?

A Covid-generációt nem lehet egységes, minden szempontból azonos entitásként leírni. Ha csak az oktatás példáját vizsgáljuk, már az is másként érintette az egyébként is előnyösebb helyzetben lévő ifjúsági társadalmi rétegeket, mint az alul lévőket. Utóbbiak esetében egy nehezen visszahozható, bepótolható lemaradásról beszélhetünk. Így a poszt-Covid időszakban több, éles kontúrokkal rendelkező generációs egység alakul ki (*generational unit*), amelynek felzárkóztatása, ha egyáltalán, csak célzott programokkal lehetséges.

A bemutatott magyarországi adatok azt is illusztrálták, hogy a generációképződés itt a kulturális vonatkozásaiban is erőteljesen vizsgálható. A nemzeti határokon belüli, sőt helyenként a lakásból történő mozgás jelentős korlátozása, kijárási tilalmak, szórakozóhelyek, sportlétesítmények, éttermek, mozik, színházak bezárása, vagyis a társadalmi érintkezés korábbi menetének korlátozása alapvetően változtatja meg az ifjúsági életmódot, életstílust, életvilágot. Az egyre bővülő pszichológiai szakirodalom szerint (lásd Power et al. 2020, Liang et al. 2020) a folyamatos bezárás a fiataloknál mentális problémákat okozhatott, például alvászavart, szorongást, később pedig pandémiás fáradtságot, ami a kollektív emlékezetben mély nyomokat hagyhatott. A gyorsan terjedő betegség önmagában szorongásérzetet okoz, de a szigorú korlátozások is megfélemlítően hatnak a fiatalokra. Mindezek együttesen traumatizálhatnak egy egész nemzedéket.

Természetesen nem gondoljuk, hogy a járvány utáni visszarendeződés ne adna lehetőséget az autonóm ifjúsági életszakasz visszatértére (nagyon fontos és a generációs egységek vizsgálatában kiemelt jelentőségű szempont lehet a rezilienciáé), az azonban bizonyos, hogy a lezárások alatti tapasztalatok hatással lesznek sokak életmódjára: az elveszett hónapok nem visszahozhatók. A fenti adatok ismeretében feltételezhető, hogy az alacsonyabb státuszú fiatalok lesznek a Covid legnagyobb

vesztesei, ők ugyanis erőforrások híján nem tolhatják el ezzel az időszakkal a keresőtevékenység és/vagy családalapítás időszakát, így esetükben valószínűleg a szoros értelmében csonkuló ifjúsági életszakasról beszélhetünk. Ezzel együtt a fenti példák véleményünk szerint megalapozottan támasztják alá, hogy a normalitás ilyen gyökeres (még ha adott esetben részletei csak ideiglenesek is) átalakulása szinte mindenkire hatással van, így kétségtelenül létrehoz egy élményközösséget, nemzedéki elhelyezkedést.

Az aszteroidahatás természetesen mikroszinten is számos változást hozott, hiszen ez a szimbolikus univerzumok leginkább hétköznapi közege. Ezek a változások azonban még kevésbé univerzálisak, mint a mezoszint, hiszen a lokális kultúrákban, az egyéni életvilágokban gyökereznek, így ezeket alapvetően mikroszinten is kell vizsgálni. Példaként említhető a személyes találkozások számának és minőségének drámai csökkenése, vagyis a korábban legalapvetőbbnek tűnő személyi szabadságjogok korlátozása, ezzel párhuzamosan merőben új kulturális szokások kialakulása (maszkviselés, a kézfogás hagyományos szabályainak átalakulása, az interperszonális érintkezés szabályainak megváltozása). Úgy véljük, hogy épp ezek a hétköznapi szokásokban megnyilvánuló változások jelzik a Covid aszteroida jellegű hatását.

Összességében a pandémia okozta társadalmi feszültségek az egész 10–25 éves korosztályra hatással lehetnek. A fenti leírások alapján a kialakuló történelmi generáció egy traumatizált generáció lehet, ugyanis alapélménye alapvetően negatív jellegű: a szabadságjogok korlátozása, a spontaneitás megszűnése, az ifjúsági életszakasz csonkulása, alapvető kulturális szokások átalakulása és a jövő teljes bizonytalansága. Mindezek a következmények azonban nem azonos módon érintik a fiatalok különböző rétegeit.

Összegzés: történelmi generációk és azok generációs egységei

Tanulmányunkkal a generációs elméletek érvényességéhez és újragondolásához kívántunk hozzájárulni. Állításunk szerint a generációképződést manheimi alapon kell vizsgálni, ami lehetőséget teremt a fiatalok ágenciájának és a társadalmi egyenlőtlenségeknek az egyidejű figyelembevételére (Woodman 2020). Jelen világunkban a generációképző történelmi eseményeket egy aszteroidaként lehet értelmezni, amely hatással van az „egyenlőtlenségekre, az egyenlőtlen társadalmi viszonyok [...] és a társadalmi rendszerek halmazaira” (Walby et al. 2012: 236). Ez a hatás azonban nem uniformizált, hanem a társadalmi struktúra fényében vizsgálándó.

A posztmodern idők legnagyobb globális eseményének értelmezése, mint láttuk, több szempontból ellentmondásos. Talán a legfontosabb ambivalencia a pandémia mély társadalmi beágyazottságában, és ezzel együtt radikális, kataklizmatikus hatásaiban rejlik. Miközben a politikai polarizáció már az ezredforduló óta egyre inkább a klímaváltozás és az identitáspolitiká mentén szerveződött (legalábbis a nyugati világban), a kiürült városok szmogtól mentes látképe, másrészt pedig a nemzetek felet-

tiség visszaszorulása (akár az utazási korlátozások, akár a „vakcinanacionalizmus” kapcsán) mintha szimbolikus korszakhatárt jelezne.

Arra a kérdésre, hogy revelatív erejű eseményről beszélhetünk-e, amely eléggé mélyreható változásokat indukál a társadalomban, úgy véljük, egyértelmű válasz adható. Már 2020 őszére nyilvánvalóvá vált, hogy a külső sokkhatás, az ún. aszteroidahatás számtalan, ebben a tanulmányban nem minden elemében tárgyalt traumatikus folyamatot indíthatott el, amelyeket nem lehet egyik napról a másikra orvosolni.

Természetesen jogos ellenérv lehet a visszarendeződés várakozása,²³ hiszen azt nehéz előre látni (még regionális szinten is, hát még globálisan), kikre pontosan milyen hosszú távú hatásokat eredményez a pandémiás helyzet, és lehetnek olyan csoportjai a fiataloknak, akiket sokkal kevésbé érint mélyen és tartósan, mint másokat. Ezzel együtt is úgy gondoljuk, hogy a korábban megindult társadalmi változások szimbolikus betetőzéseként is értelmezhető járvány lehetőséget teremt a társadalmi normák átalakítására.

Nem feltételezzük, hogy pusztán életkori alapokon homogén csoportok jönnek létre, elméletünk ehelyett a világ jelenségeire leginkább fogékony korosztályban lévők röppálya-módosítását vizsgálja és értelmezi.²⁴ Már a jelenlegi adatokból is látszik, hogy az osztályhelyzet, az oktatásban való részvétel komoly hatással lehet a pandémia aszteroidahatása miatti röppálya-módosítások ívére (természetesen a későbbiekben további egyenlőtlenségi dimenziók is vizsgálandók), a globális élményközösség léte azonban lehetővé teszi a generációalapú értelmezést, illetve a nemzedéki összefüggések és az esetlegesen létrejövő nemzedéki egységek vizsgálatát, amely nemzedéki egységek a trauma élménye és a bizonytalanságok mellett adott esetben a régi struktúrák meghaladásának igénye szerint is szerveződhetnek.

Irodalom

- Bartels, L. M. – Jackman, S. (2014): Generational model of political learning *Electoral Studies*, 33, 7–18. <http://dx.doi.org/10.1016/j.electstud.2013.06.004>
- Bauer B. (2019): Kulturális transzferek a társadalmi térben. *Korunk*, 5, 44–54.
- Becker, H. A. (2008): Generations in European Science and Society. In: Becker, H. A. – Schroots, J. J. F. (szerk.): *Releasing the potentials of senior scholars and scientists: Emerging productivity in a new Era*. Amsterdam: ERGO, 51–80.
- Bene A. (2013): Az ágencia problémája Jean-Paul Sartre társadalomelméletében. In Erőss Zsolt (szerk.): *Tudomány – tudás – disszemináció*. Pécs: Virágmandula Kft.

23 Lásd például Dan Woodman 2020. nyári interjút: <https://socialsciences.org.au/news/baby-boomers-gen-x-millennials-generation-covid/>

24 A röppálya-módosítások vizsgálatához jó elméleti és analitikus keretnek tűnhet az interszekcionalitás (Zheng–Walsham 2021), amennyiben azt a társadalmi egyenlőtlenségek összjátékának rendszerszintű vizsgálataként értelmezzük (lásd például Csányi–Kovács 2020).

- Berger, P. L. – Luckmann, T. (1998 [1966]): *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés.* Budapest: József Attila Műhely.
- Best, A. L. (szerk.) (2007): *Representing Youth: Methodological Issues in Critical Youth Studies.* New York – London: New York University Press.
- Bíró-Nagy A. – Szászi Á. (2021): *Koronavírus és válságkezelés. A magyarok tapasztalatai egy év után.* Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung – Policy Solutions.
- Böcskei B. – Szabó A. (2020): *Vírusba oltott politika. Világjárvány és politikatudomány.* Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet – Napvilág Kiadó, 202.
- Bristow, J. – Gilland, E. (2020): *The Corona Generation: Coming Of Age In A Crisis.* Winchester, Washington: John Hunt Publishing.
- Cartwright, M. (2020): Black Death. *Ancient History Encyclopedia*, 2020. március 28. https://www.ancient.eu/Black_Death/, utolsó hozzáférés: 2021. 06. 06.
- Chen, D. T.-H. – Wang, Y. (2021): Inequality-Related Health and Social Factors and Their Impact on Well-Being during the COVID-19 Pandemic: Findings from a National Survey in the UK. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, no. 3: 1014. <https://doi.org/10.3390/ijerph18031014>
- Clarke, H. D. – Evans G. – Scotto T. J. (2014): Age-Period-Cohort analysis: A design-based approach. *Electoral Studies*, 33, 28–40. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2013.06.006>
- Couch, D. L. – Robinson, P. – Komesaroff, P. A. (2020): COVID-19-Extending Surveillance and the Panopticon. *Bioethical Inquiry*, 17, 809–814. <https://doi.org/10.1007/s11673-020-10036-5>
- Csányi G. – Kováts E. (2020): Túl az excelszemplétű feminizmuson – Az interszekcionalitás koncepcionális és politikai kihívásai ma. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*, 10(1), 39–66. <https://doi.org/10.14232/tntef.2020.1.39-66>
- Davillas, A. – Jones, A. M. (2020): *The COVID-19 Pandemic and its Impact on Inequality of Opportunity in Psychological Distress in the UK.* (May 31, 2020). <https://ssrn.com/abstract=3614940> vagy <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3614940>
- Demeter K. – Déri A. (2019): Digitális dialektusok. A digitális sajátosságok és tanulás generációalapú megközelítésének újragondolása. *Korunk*, 7, 92–102.
- ENSZ (2020): *Policy Brief: Education during COVID-19 and beyond.* https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_Covid-19_and_education_august_2020.pdf utolsó hozzáférés: 2021.06.10.
- Fekete M. (2021): Megkoronázott sebezhetőségek. *Iskolakultúra*, 31(2), 54–75. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2021.02.54>

- Fekete M. – Nagy Á. (2020): Magyar kutatók: a járványhelyzet miatt qlímákra és garaténokra hasadhat a fiatal korosztály. *Qbit.hu*, 2020. 12. 03.
<https://qubit.hu/2020/12/03/magyar-kutatok-a-jarvanyhelyzet-miatt-qlimakra-es-qarantenokra-hasadhat-a-fiatal-korosztaly>
- Ferge Zs. (2002): Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban. *Szociológiai Szemle*, 4. 9–33.
- Fodor É. – Gregor A. – Koltai J. – Kováts E. (2020): Az egyenlőtlenségek alakulása a koronajárvány idején Magyarországon. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Gábor K. (2006 [1991]): Ifjúsági korszakváltás, ifjúsági és politikai kultúra a kelet- és a nyugat-európai fiatalok körében. In Gábor K. – Jancsák Cs. (szerk.): *Ifjúságszociológia. Szemelvények*. Szeged: Belvedere Meridionale, 351–365.
- Grewenig, E. – Lergetporer, P. – Werner, K. – Woessmann, L. – Zierow, L. (2020): COVID-19 and Educational Inequality: How School Closures Affect Low- and High-Achieving Students. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Papers*, No. 13820.
- Habermas, J. (2011 [1981]): *A kommunikatív cselekvés elmélete*. Budapest: Gondolat.
- Ibrahim, A. (2014): Critical Youth Studies – An Introduction. In Ibrahim, Awad – Steinberg, Shirley R. (szerk.): *Critical Youth Studies Reader*. New York: Peter Lang, xv–xiv.
- Illés G. – Körösenyi A. – Gyulai A. (2020): Gátépítéstől az ultipartiig – A természet elleni játszma endogenizálása az Orbán-rezsimben. In Körösenyi A. – Szabó A. – Böcskei B. (szerk.): *Vírusba oltott politika. Világjárvány és pandémia*. Budapest: TK PTI – Napvilág Kiadó, 17–30.
- Jaeger, H. (1985): Generations in History: Reflections on a Controversial Concept. *History and Theory*, 24(3), 273–292. <https://doi.org/10.2307/2505170>
- Kecojevic, A. – Basch, C. H. – Sullivan, M – Davi, N. K. (2020): The impact of the COVID-19 epidemic on mental health of undergraduate students in New Jersey, cross-sectional study. *PLoS ONE*, 15(9). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239696>
- Kende Á. – Messing V. – Fejes, J. B. (2021): Hátrányos helyzetű tanulók digitális oktatása a koronavírus okozta iskolabezárás idején. *Iskolakultúra*, 31(2), 76–97. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2021.02.76>
- Kiss Hubert, J. – Keller, T. (2021): The short-term effect of COVID-19 on schoolchildren’s generosity. *Applied Economics Letters*. <https://doi.org/10.1080/13504851.2021.1893892>
- Liang, L. – Ren, H. – Cao, R. – Hu, Y. – Quin, Z. – Li, C. – Mei, S. (2020): The Effect of COVID-19 on Youth Mental Health. *Psychiatr Q*, 91, 841–852. <https://doi.org/10.1007/s11126-020-09744-3>
- Mannheim K. (2000 [1928]): A nemzedékek problémája. In Mannheim Károly: *Tudásszociológiai tanulmányok*. Budapest: Osiris, 251–254.

- McCourt, D. M. (2012): The “Problem of Generations” Revisited: Karl Mannheim and the Sociology of Knowledge in International Relations. In Steele, B. J. – Acuff, J. M. (szerk.): *Theory and Application of the “Generation” in International Relations and Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
https://doi.org/10.1057/9781137011565_3
- McCrinkle, M. (2014): *The ABC of XYZ: Understanding the global generations*. Sydney: UNSW Press.
- Miskolczi M. – Bauer B. – Déri A. – Kovács T. (2021): A lakosság mobilitási szokásai a COVID-19-pandémia idején. *Turizmus Bulletin*, megjelenés alatt.
- Nagy Á. – Kölcsey A. (2017): Mit takar az alfa-generáció? *METSZETEK*, 6, 3.
<https://doi10.18392/metsz/2017/4/2>
- Nguyen, M. H. – Hargittai, E. – Marler, W. (2021): Digital inequality in communication during a time of physical distancing: The case of COVID-19. *Computers in Human Behavior*, 120, 1067172. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106717>
- Quijada Cerecer, D. A. – Cahill, C. – Bradley, M. (2013): Toward a Critical Youth Policy Praxis: Critical Youth Studies and Participatory Action Research. *Theory Into Practice*, 52(3), 216–223. <https://doi.org/10.1080/00405841.2013.804316>
- Örkény A. (2020): Koronavírus-járvány a szociológia optikájából, 57–64. In Fokasz Nikosz – Kiss Zsuzsanna – Vajda Júlia (szerk.): *Koronavírus idején*. Budapest: Replika Alapítvány.
- Power, E. – Hughes, S. – Cotter, D. – Cannon, M. (2020): Youth mental health in the time of COVID-19. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 37(4), 301–305.
<https://doi.org/10.1017/ipm.2020.84n>
- Purhonen, S. (2016): Zeitgeist, identity and politics. The modern meaning of the concept of generation. In Goodson, I. – Antikainen, A. – Sikes, P. – Andrews, M. (szerk.): *The Routledge International Handbook on Narrative and Life History*. London: Routledge, 167–178.
- Prensky, M. (2001) Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*. MCB University Press, Vol. 9 No. 5, October. <https://doi.org/10.1108/107481201110424816>
- Rainie, L.– Wellman, B. (2012): *Networked The New Social Operating System*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Rauvola, R. S. – Rudolph, C. W. – Zacher, H. (2019): Generationalism: Problems and implications. *Organizational Dynamics*, 48(4).
<https://10.1016/j.orgdyn.2018.05.006>
- Reimer, D. – Smith, E. – Andersen, I. G. – Sortkær, B. (2021): What happens when schools shut down? Investigating inequality in students’ reading behavior during Covid-19 in Denmark. *Research in Social Stratification and Mobility*, 71, 100568.
<https://doi.org/10.1016/j.rssm.2020.100568>
- Rosengren, K. E. (2004): *Kommunikáció*. Budapest: Typotex.

- Rudolph C. W. – Zacher H. (2020): „The COVID-19 Generation”: A Cautionary Note. *Work, Aging and Retirement*, 6(3): 139–145.
<https://doi.org/10.1093/workar/waaa009>
- Salvatore, S. – Fini, V. – Mannarini, T. – Veltri, G. A. – Avdi, E. – Battaglia, F. – Castro-Tejerina, J – Ciavolino, E. – Cremaschi, M. – Kadianaki, I. – Kharlamov, N. A. – Krasteva, A. – Kullasepp, K. – Matsopoulos, A. – Meschiari, C. – Mossi, P. – Psinas, P. – Redd, R. – Rochira, A. – Santarpia, A. – Sammut, G. – Valsiner, J. – Valmorbidia, A. – Re.Cri.Re. Consortium (2018): Symbolic universes between present and future of Europe. First results of the map of European societies’ cultural milieu. *PLoS one*, 13(1). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0189885>
- Shaw, B. (2020): Puncturing The Paradox: Group Cohesion and The Generational Myth. In BBH Labs, bbh-labs.com/puncturing-the-paradox-group-cohesion-and-the-generational-myth/ (utolsó hozzáférés: 2021. 02. 13.).
- Somlai P. (2014): Nemzedékektől életszakaszokig. In Spéder Zs. (szerk.): *A család vonzásában: tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére*. Budapest: KSH Népeség-tudományi Kutatóintézet, 11–24.
- Spéder Zs. (2019) *Akadémiai doktori értekezés tézisei*.
http://real-d.mtak.hu/1181/1/dc_1621_18_tezisek.pdf
- Strauss, W. – Howe N. (1991): *Generations. The history of America’s future, 1584 to 2069*. New York: Harper Perennial.
- Szabó A. (2021a): *A V, mint Vírus-generáció születése?*
<https://politikatudomany.tk.hu/blog/2020/03/a-v-mint-virus-generacio-szuletese>
- Szabó A. (2021b): „Gyerek vagy ám még...” Egy történelmi COVID-generáció születésének feltételei. In Körösenyi A.– Szabó A.–Böcskei B. (szerk.): *Vírusba oltott politika. Világjárvány és politikatudomány*. Budapest: Napvilág Kiadó – TK PTI, 169–184.
- Szabó A. – Kiss B. (2013): Konfliktus és generáció. A generációs konfliktusok kutatásának fogalmi kiindulópontjai. *Politikatudományi Szemle*, 22(4): 97–115.
- Székely L. (szerk.) (2021): *Kutatás a magyar fiatalokról, 2020*. Budapest: Társadalomkutató Kft., megjelenés alatt.
- Sztáray Kézdy É. – Szeptelszky Zs. (2021): Távolléti fókuszcsoporthoz eredményei a 2020 tavaszi érettségivel kapcsolatos tapasztalatokról. *socio.hu*, 1.
<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.1.84>
- Talbert S. – Lesko, N. (2014): Historicizing Youth Studies. In Ibrahim, A. – Steinberg, S. R. (szerk.): *Critical Youth Studies Reader*. New York – London: Peter Lang Publishing, 26–37.
- Taylor, M. K. (2018): Xennials: a microgeneration in the workplace. *Industrial and Commercial Training*, 50(3): 136–147.
- Walby, S. – Armstrong, J. – Strid, S. (2012): Intersectionality: multiple inequalities in social theory. *Sociology*, 46(2): 224–240.

- Woodman, D. (2011): A generation's approach to youth research. In Beadle, S. – Holdsworth, R. – Wyn, J. (szerk.): *For we are young and...? Young people in a time of uncertainty*. Melbourne: Melbourne University Press, 29–48.
- Woodman, D. (2020). Social Change and Generation. In Wyn, J. – Cahill, H. – Woodman, D. – Cuervo, H. – Leccardi, C. – Chesters, J. (szerk.): *Youth and the New Adulthood. Perspectives on Children and Young People, vol 8*. Singapore: Springer, 31–46.
- Woodman, D. – Bennett, A. (2015): Cultures, Transitions, and Generations: The Case for a New Youth Studies. In Woodman, D. – Bennett, A. (szerk.): *Youth Cultures, Transitions, and Generations*. London: Palgrave Macmillan, 1–15.
- Wyn, J. – White, R. (2015): Complex Worlds, Complex Identities: Complexity in Youth Studies. In Woodman, D. – Bennett, A. (szerk.): *Youth Cultures, Transitions, and Generations*. London: Palgrave Macmillan, 28–41.
- Zheng, Y. – Walsham, G. (2021): Inequality of What? An Intersectional Approach to Digital Inequality under Covid-19, *Information and Organization*, 31, 1, 100341. <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2021.100341>
- Zinnecker, J. (2006 [1990]): Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Német Szövetségi Köztársaságban. In Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia. Szemelvények*. Szeged: Belvedere Meridionale, 95–116.